

interessegrupper: engelske købmænd i Indien; engelske redere, der havde monopol på sejladsen; og finans- og tekstilinteresser i London og Manchester. For blot at anføre de vigtigste af de grupperinger, der havde vitale interesser i, hvad der skete i Indien.

Litteraturen om den britiske ekspansion i Indien er meget omfattende. Men den er påfaldende tom for eksplicite og konsistente forsøg på at forklare, hvorfor ekspansionen fandt sted – og hvorfor især under de to generalguvernører Lord Wellesley (1798-1805) og Lord Hastings (1812-23). Mange forklaringer har som nævnt været udkastet eller antydte. Stig Försters tese er, at drivkraften er »the men on the spot«. Og det er her, han har valgt at sætte ind med en konsekvent og dybtgående analyse af beslutningsprocessen bag de to faser, hvor kompagniet dels annekterede store dele af det sydlige og centrale Indien, dels tiltog sig effektiv politisk og militær kontrol over de indiske fyrster.

Kildematerialet stammer både fra England – kompagniet, regeringen og de righoldige privatarkiver – og fra de mere sjældent udnyttede administrative papirer fra Britisk Indien, der nu opbevares i National Archives of India i New Delhi. Metoden er mere verificerende end falsificerende, forstået på den måde, at forfatteren har koncentreret indsatsen om at underbygge sin tese om, at det var de unge politiserende embedsmænd og officerer i Indien, der pressede to ikke ekspansionsu villige generalguvernører til at sanktionere en aggressiv territorial politik, i strid med kompagniets interesser og også i betydelig udstrækning imod den engelske regerings udtrykkelige ordrer. Det skal dog erkendes, at de alternative forklaringsforslag loyalt inddrages og drøftes afhandlingen igennem. Argumenterne og de konkrete belæg for tesen er imidlertid så mange og så gode, at den må betragtes som sandsynliggjort. Det kan undre, at forfatteren ikke – blot på grundlag af litteraturen og det trykte kildemateriale – har medtaget den første ekspansionsfase. Robert Clive og Warren Hastings befandt sig jo i det samme ekspansionsdilemma som deres to magtfulde efterfølgere – som ydermere byggede på de fundamenter, de havde lagt. Antydningen af, at der i den britiske offentlighed under og efter Napoleonskrigene udviklede sig en 'imperialistisk' mentalitet – i kontrast til den uvilje mod ekspansion, der i slutningen af 1700-tallet så stærkt kom til orde, blandt andet i Edmund Burkes angreb på Warren Hastings – vil uden tvivl påkalde sig interesse.

Det er forståeligt, at tysk forskning – her udgiverne af den respektindgydende række Beiträge zur Kolonial- und Überseegegeschichte, hvor dette værk bærer nummer 54 – ønsker sine resultater ud på tysk. Men i betragtning af hvor yderst få inden for det angelsaksiske og indiske historikermiljø, der læser tysk, må man have lov at håbe, at denne centrale – meget pædagogiske og velkrevne – afhandling snarest vil blive oversat til engelsk.

Ole Feldbæk

HELGE KRAGH (ed): I røg og damp. Dampmaskinens indførelse i Danmark 1760-1840. Teknisk Forlag 1992, 111 s.

Langt op i 1800-tallet kunne ingeniører tegne. Tekniske konstruktionstegninger var pædagogiske kunstværker i mange farver, idet netop farverne gjorde tegningerne forståelige. Til bogen »I røg og damp« om dampmaskinens indførelse i Danmark 1760-1840 er det lykkedes at grave mange af denne type tegninger op,

men bortset fra den, der er gengivet i lille format på skrå på forsiden, har man valgt at gengive dem i sort-hvid halvtone, så alt bliver gråt i gråt og enhver mulighed for at se noget på tegningerne forsvinder. Bogen er udsendt af Teknisk Forlag og trykt på dettes trykkeri, men med støtte fra Statens Humanistiske Forskningsråd, hvor man forhåbentlig græmmes. Illustrationernes eneste værdi er, at det nu er dokumenteret, at de findes, så man kan gå til originalerne og/eller på et senere tidspunkt få dem publiceret i anvendelig form, d.v.s. i farver. Man må også undre sig over, at netop Teknisk Forlag ikke er i stand til at anbringe to halvdele af en tegning overfor hinanden, så linierne fortsætter, men i stedet har forskudt den ene tegning, så det passer med den anden tegnings ydre form (s. 44-45). Og endelig: Det er en uskik at trykke illustrationer helt til bogens kant, så man ikke har nogen mulighed for at gætte hvor meget af tegningen/billedet, der mangler.

Bogens tre væsentlige artikler er Flemming Steen Nielsens »Ildmaskinen på Gammelholm«, Frank Allan Rasmussens »Fra Birmingham til København. Overførslen af Boulton & Watt teknologi ca. 1800-1810« og Dan Ch. Christensen: »Danske dampmaskiner. Produktion og anvendelse«. I alle tre artikler er der væsentligt nyt at hente om dampmaskiner i Danmark i perioden før dampmaskinens økonomiske gennembrud, ikke mindst fordi forfatterne foruden dansk arkivmateriale også har benyttet engelsk og tysk.

De to indledende artikler: Helge Kraghs »Dampmeknologi og varmeteori: Oversigt over dampmaskinens tidlige historie« og Keld Nielsens: »Teknologi og oplysningsutopi, Jens Kraft og Newcomens dampmaskine« kunne man derimod nok have levet foruden. Læsningen af dem er ikke nogen nødvendig forudsætning for at gå i gang med de tre hovedartikler – også selv om man ikke ved noget om dampmaskiner i forvejen – og ved at undlade at læse dem slipper man i det mindste for irritationen over illustrationernes utal af små bogstaver og tal, som hverken forklares i billedtekster eller brødtekst.

Det, man kunne betegne som bogens hovedtese, fremsættes af Helge Kragh i indledningen: at der er en lang tradition i dansk historie for fokusering på industriel og økonomisk historie og en tilsvarende mangel på interesse for de teknologiske innovationer, der i mange tilfælde har været den umiddelbare årsag til det økonomiske fremskridt, samt at det er opfattelsen hos bogens forfattere, at teknologihistorien er en selvstændig og vigtig del af historien, der ikke bør fremstå som blot et appendix til den økonomiske og politiske historie. Umiddelbart er man naturligvis tilbøjelig til at tilslutte sig tesen. Efter at have læst artiklerne om den konkrete teknologioverførselsproces, står man imidlertid tilbage med den opfattelse, at teknologioverførsel til mindre fremskredne lande – in casu Danmark – er en kompliceret proces, hvor den almindelige samfundsudvikling, herunder den politiske og økonomiske, også er væsentlige faktorer.

Mens de to indledende artikler ikke er overvældende pædagogiske, er der intet at klage på i så henseende i de tre hovedartikler. Dog kunne man godt have forklaret citatet på side 64 om hovedtanken bag den til Holmen i anden omgang anskaffede dampmaskine, der havde til formål at »befrie Folkene fra unødvendigt arbejde og spare ildebrand«. Ubefæstede sjæle – herunder forhåbentlig ikke artiklens forfatter – kunne her få den opfattelse, at det væsentlige var at hindre ildebrand, og ikke som det må forstås ud fra sammenhængen: at spare (ilde) brændsel – altså få bedre brændselsøkonomi.

Poul Thestrup